

УДК 343.85

Шендрик В. В., Начальник кафедры ОРД
ХНУВС, д.ю.н., с.н.с.;
Стрелюк Я. В., здобувач кафедри ОРД ХНУВС

Протидія шахрайству підрозділами карного розшуку: стан наукової розробленості теми

В результаті проведеного дослідження з'ясовано стан наукової розробленості проблеми протидії шахрайству підрозділами карного розшуку. Розглянуто праці вчених з різних галузей права, таких як: кримінології, кримінального права та процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, виокремлено основні положення їх робіт та визначено актуальні аспекти для обраної тематики.

Ключові слова: шахрайство, підрозділи карного розшуку, наукова розробленість.

В результате проведенного исследования выяснено состояние научной разработанности проблемы противодействия мошенничеству подразделениями уголовного розыска. Рассмотрено труды ученых из разных отраслей права, таких как: криминологии, криминального права и процесса, криминалистики и оперативно-разыскной деятельности, выделены основные положения их работ и определены актуальные аспекты для избранной тематики.

Ключевые слова: мошенничество, подразделы уголовного розыска, научная разработанность.

As a result of the conducted research the state of scientific developed of problem of counteraction a swindle is found out by subsections of criminal search. Labours of scientists are considered from the different fields of law, such as: criminology, criminal right and process, criminalistics and operativno-rozshukovoy activity, the substantive provisions of their works and certainly actual aspects are selected for a select subject.

Keywords: swindle, subsections of criminal search, scientific developed.

Постановка проблеми. Шахрайство в історії вітчизняного та зарубіжного права розглядається давно, і сягає далеко в історію людської цивілізації. Регламентація

кримінально-правовими актами понять шахрайства, підлогу, підробки, фальсифікації та інших, які передбачають обман як спосіб дії злочинця, органічно пов'язана із суспільним розвитком та є ланцюгом, який поєднує момент виникнення, розвитку, взаємного переходу одного поняття в інше. В історії вітчизняного права ранні правові акти, наприклад Руська Правда, не згадували про шахрайство. Кримінально-правові норми про обмани в майновій сфері є наслідком більш розвинутого економічного стану суспільства в порівнянні з нормами про інші майнові злочини. Отже, зазначені злочини з'являються і поширюються по мірі розвитку договірних відносин, економічну основу яких складають глибокий суспільний поділ праці, панування обміну і товарно-грошових відносин, розвиток торгівлі й інших атрибутів товарного господарства. Як свого часу відзначав І.Я. Фойніцький, кримінально-злочинний майновий обман починає з'являтися в літописах законодавства з тих пір, коли майновий оборот суспільства досяг того ступеня розвитку, на якій для нього необхідною стала взаємна довіра [1, с. 83-84].

Вказане є однією із причин того, що серед вітчизняних та зарубіжних вчених різних галузей права велика кількість з них приділила свою увагу різним аспектам протидії шахрайствам.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Питання вивчення різних аспектів оперативно-розшукової характеристики, в тому числі шахрайства, розглядалися багатьма вченими, зокрема серед вчених-кримінологів - А.М. Ваксян, А.А. Герцензон, І.Н. Даньшин, П.М. Коваленко, О.В. Лисодєд, Л.М. Прозументов, Д.В. Рівман, О.В. Рудзитис, А.Б. Сахаров, А.В. Шеслер, Л.В. Франк та ін.; серед вчених з кримінального права та процесу - В.М. Лімонов, В.Р. Мойсик, Д.С. Паламар та О.В. Смаглюк; серед вчених-криміналістів - Р.С. Бєлкін, М.М. Букаєв, М.С. Вертузаєв, В.І. Гаєнко, С.В. Головкін, А.Ю. Ільницький, Ю.Ф. Карелов, І.М. Мішина, Т.А. Пазинич, С.Є. Пугачов, С.І. Цветков, М.М. Філіпов, Н.Г. Шурухнов, О.М. Юрченко; серед вчених з оперативно-розшукової діяльності - А.М. Абрамов, І.М. Базилєв, Е.П. Вечернін, М.С. Вертузаєв, В.Р. Волчков, В.Я. Гайдай, В.І. Грачов, № 32, О.Ф. Долженков, О.М. Дубенко, Л.І. Казміренко, М.В. Кара, Я.Ю. Кондратьєв, А.І. Котляревський, М.В. Кравченко, Х.М. Михайлова, В.А. Скutel'ник, Л.С. Сміян, О.П. Снігер'єв, Б.П. Смагоринський, Н.В. Сокол, В.П. Шиєнок, О.І. Штепа Б.Я. Штейнбрика, Ю.М. Худяков, О.М. Юрченко, О.О. Юхно, М.В. Яцков та ін.). Різні аспекти протидії шахрайствам розглядалися як на рівні окремих статей та доповідей, так і на монографічному рівні.

Мета статті: вивчити стан наукової розробленості теми протидії шахрайству підрозділами карного розшуку.

Виклад основного матеріалу. Визначення стану наукової розробленості питання протидії шахрайству підрозділами карного розшуку, на нашу думку, доцільно розглянути із досліджень вчених з таких галузей права, як: кримінологія, кримінальне право та процес, криміналістика, з одночасним детальним розглядом робіт фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Так, серед кримінологів, різні аспекти протидії шахрайству підрозділами карного розшуку досліджували: А.М. Ваксян, А.А. Герцензон, І.Н. Даньшин, П.М. Коваленко, О.В. Лисодєд, В. Мінська, Л.М. Прозументов, Д.В. Рівман, О.В. Рудзитис, А.Б. Сахаров, А.В. Шеслер, Л.В. Франк та ін. Спільним для досліджень вказаних вчених стало висвітлення таких питань, як: предмет та методологія кримінології; визначення змісту понять «кримінологічна характеристика шахрайства», «особа потерпілого» та ін.; детермінанти шахрайства; характеристика особи шахрая; попередження злочинності

взагалі та шахрайства зокрема; методи проведення конкретно-соціологічних досліджень злочинності, її видів, окремих груп та видів злочинів, в тому числі шахрайства;

На підставі аналізу досліджень вказаних вчених, можна дійти висновку, що здебільшого ними було приділено увагу лише таким аспектам, як: визначення криміналістичної характеристики шахрайства, або його виду; виокремлення характеристик осіб потерпілого та злочинця-шахрая; встановлення причин та умов вчинення шахрайства, а також способів їх подолання.

Наступну групу вчених становлять вчені у сфері кримінального права та процесу (В.М. Лімонов, В.Р. Мойсик, Д.С. Паламар та О.В. Смаглюк). На нашу думку, дослідження, проведені в галузях кримінального права та процесу, є актуальними та необхідними для розуміння таких аспектів як: становлення шахрайства як виду кримінально караного діяння; особливостей кваліфікації та відмінностей різних видів шахрайства одне від іншого; призначення покарання за вчинення вказаного злочину.

Однак, необхідно відзначити, що роботи вище наведених вчених були направлені лише на встановлення кримінально-правових аспектів протидії шахрайствам та в них зовсім не було приділено уваги елементам оперативно-розшукової протидії вказаному виду злочинів.

В свою чергу серед вчених-криміналістів також доволі активно розглядалось питання протидії шахрайству, наприклад, такими вченими як: Р.С. Белкін, М.М. Букаєв, М.С. Вертузаєв, В.І. Гаєнко, С.В. Головкін, А.Ю. Ільницький, Ю.Ф. Карелов, І.М. Мішина, Т.А. Пазинич, С.Є. Пугачов, С.І. Цветков, М.М. Філіпов, Н.Г. Шурухнов, О.М. Юрченко та ін.

Аналізуючи дослідження вчених-криміналістів можна резюмувати, що здебільшого свою увагу вони приділяли вивченню таких аспектів, як: криміналістична характеристика шахрайства в цілому чи конкретного виду; типові слідчі дії, обставини вчинення шахрайства, засоби та знаряддя його вчинення; типові риси злочинців-шахраїв; методики та тактики проведення досудового розслідування.

Враховуючи вказане можна дійти висновку, що вченими-криміналістами в більшості випадків приділялась увага лише окремим аспектам здійснення досудового розслідування шахрайства, без врахування можливостей залучення оперативно-розшукових підрозділів.

Наступна група вчених, які в тій чи іншій мірі вивчали питання протидії шахрайству, складається із групи фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності, роботи яких були поділені на два рівні в залежності від глибини проведеного дослідження.

Так, до першого рівня можна віднести дисертаційні дослідження Х.М. Михайлової, А.А. Сандрачука, О.І. Штепи та М.В. Яцкова [1-4] .

Так, М.В. Яцков під час вивчення питання виявлення та розслідування шахрайств із використанням «фінансової піраміди» визначає: поняття та сутність шахрайств із використанням «фінансових» пірамід; основні елементи вчинення зазначених злочинів; елементи криміналістичної характеристики шахрайств із використанням «фінансових пірамід» на початковому й подальшому етапі розслідування та при судовому розгляді; класифікацію способів вчинення шахрайств; перспективні напрямки організаційно-тактичного положення виявлення шахрайств із використанням «фінансових пірамід» та їх інформаційно-аналітичного забезпечення; тактичні положення застосування економічного аналізу шахрайств із використанням «фінансових пірамід» ; організаційні положення взаємодії слідчих та оперативних працівників при виявленні та розслі-

дуванні шахрайств із використанням фінансових пірамід; способи вчинення шахрайств із використанням «фінансових пірамід» [4, с. 4].

Разом з тим вказаний вчений стверджує, що «фінансову піраміду» не можна зводити тільки до фінансового підприємства або юридичної особи, а необхідно розглядати як механізм, спосіб діяльності, який можуть використовувати й фізичні особи без створення юридичної особи та визначає основні ознаки «фінансової піраміди», зокрема: залучення фінансових коштів вкладників (інвесторів, кредиторів та ін.); обіцянка швидкого збагачення, одержання високого прибутку; створення ілюзії обґрунтованості інвестиційної політики (легенда капіталовкладень); залучення максимальної кількості вкладників, готових зробити внески; високий фінансовий ризик через небезпечність вкладених фінансових коштів, низький прибуток або повна відсутність такого [4, с. 6-7].

Окремо слід відмітити дослідження, проведене О.І. Штепою, який при розгляді питання протидії підрозділами ДСБЕЗ МВС України фінансовим шахрайствам у сфері господарської діяльності визначає одним із елементів оперативно-розшукової характеристики вказаного виду шахрайства характеристику осіб-шахраїв та виокремлює критерії їх класифікації, зокрема: за рівнем участі осіб у господарській діяльності: особи, які беруть безпосередню участь у діяльності суб'єкта господарювання; які не беруть участь у господарській діяльності певного суб'єкта; за службовим становищем: службові особи; особи, що не мають службових повноважень; за професійними навичками: особи, які отримали професійні навички внаслідок роботи в господарських структурах [4, с. 231-232].

Х.М. Михайлова при дослідженні особливостей виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва визначає, що потерпілі особи від вказаних злочинів розподілялись наступним чином: більше половини (понад 51%) потерпілих — чоловіки, понад 38% - жінки; вік потерпілих складає від 41 до 40 років; в основному потерпілими є місцеві мешканці (понад 61 %) і громадянами України (близько 90%) [1, с. 12].

В свою чергу А.А. Сандрачук, розглядаючи стосовно питання основ виявлення та розслідування шахрайства з об'єктами нерухомості, визначає, що співучасниками вказаного виду шахрайства, як правило, бувають особи, які у зв'язку зі своїм посадовим становищем, або корупційними зв'язками допомагають шахраєві в здійсненні злочину, зокрема: дільничні інспектори міліції і працівники соціальних органів, що мають інформацію про зазначених вище осіб; працівники бюро технічної інвентаризації, що надають інформацію про власність житла, технічні характеристики приміщень. Ці ж особи можуть за винагороду в найкоротший строк, не передбачений нормативними актами, скласти технічний паспорт житла, видати довідку про наявність або відсутність обмежень на розпорядження житлом і т.ін. Зазначені особи, як правило, систематично роблять шахраям послуги з оформленням документів за винагороду посадові особи місцевих органів влади, що мають повноваження із землевідведення, складання і ведення межових справ, якщо це стосується наявного на земельних ділянках житла (частин будинків); нотаріуси державних нотаріальних контор і нотаріуси, що займаються приватною практикою. Діючи від імені держави, нотаріуси зобов'язані вживати заходів щодо прав громадян. Однак у деяких випадках нотаріуси прямо зловживають своїми повноваженнями і посвідчують незаконні правочини купівлі-продажу, дарування, завірення заповітів, видача доручень і т.п. [3, с. 9]

До другого рівня відносяться навчальні посібники та підручники. Так, зокрема

безпосередньо питання протидії шахрайствам було розглянуто В.І. Грачовим та Л.І. Казміренко у навчальному посібнику «Борьба горрайорганов внутренних дел с мошенничеством» [6].

В.І. Грачов та Л.І. Казміренко у своїй роботі розкрили зміст: 1) кримінологічної характеристики шахрайства; 2) попередження шахрайства дільничними інспекторами міліції, де окремо розглядається загальна та індивідуальна профілактика осіб, схильних до вчинення шахрайств; 3) припинення та розкриття шахрайства підрозділами карного розшуку, де акцентується увага на оперативно-розшуковій діяльності. Слід наголосити, що останні зосередили увагу саме на специфіці застосування методів оперативно-розшукової діяльності для попередження та розкриття шахрайства підрозділами карного розшуку.

Проте, цей посібник не може бути використаний сьогодні в системі спеціальної підготовки практичних працівників правоохоронних органів, оскільки змінилось кримінальне, процесуальне законодавство, ряд законодавчих та підзаконних актів, що регламентують порядок проведення ОРД, негласних слідчих (розшукових) дій, перевірки первинної оперативно-розшукової інформації, її процесуального закріплення, взаємодії оперативних підрозділів під час досудового розслідування.

Третій рівень складають статті, наукові доповіді та тези конференцій. Серед яких з огляду на обрану тематику дослідження, заслуговують публікації В.Я. Гайдай та М.В. Кара [6-7].

Так, В.Я. Гайдай, фрагментарно розглянув такі аспекти протидії шахрайства як: проблемні питання правового регулювання; класифікуючи ознаки осіб-шахраїв; генезис становлення шахрайства як кримінально - караного діяння; використання оперативно-розшукової інформації для попередження та розкриття шахрайства; інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства [7].

М.В. Кара у своїй статті на тему: «Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство», виділила такі види шахраїв: «випадкові або побутові шахраї», вони або уперше скоїли злочин, або покладаються переважно на свої особистісні якості, сприятливу ситуацію та вразливість жертви; особи, раніше судимі за шахрайство та інші особи, що не мають постійного джерела доходу; особи, що здійснюють так зване шахрайство, «що триває», полягає в отриманні яких-небудь матеріальних благ [8, с. 168].

Отже, В.Я. Гайдай та М.В. Кара фрагментарно дослідили лише окремі аспекти протидії шахрайствам, не проводячи комплексних монографічних досліджень.

Висновки. Отже, аналізуючи наведене та результати опитування працівників карного розшуку, можливо констатувати гостру необхідність в науковому дослідженні з подальшою розробкою теоретико-прикладних засад удосконалення протидії шахрайству означеними підрозділами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Михайлова Х.М. Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Х.М. Михайлова. — Одеса, 2009. — 20 с.
2. Сандрачук А.А. Основи виявлення та розслідування шахрайства з об'єктами нерухомості, що перебувають у приватній власності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А.А. Сандрачук. - Одеса, 2007. — 19 с.

3. Штепа О.І. Особливості документування фінансових шахрайств // Науковий вісник НАВС : науково-теоретичний журнал. Ч.2. - К.: НАВС, 2011.- № 2(27). — С. 229-237

4. Яцков М.В. Виявлення та розслідування шахрайств із використанням «Фінансової піраміди Яцков М.В. Виявлення та розслідування шахрайств із використанням «фінансових пірамід»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М.В. Яцков. — Одеса, 2011. — 20 с.

5. Борьба горрайорганов внутренних дел с мошенничеством: Учебное пособие / В.И. Грачев, Л.И. Казмиренко. - К.: Укр. акад. внутр. дел, 1992. - 81 с.

6. Гайдай В.Я. Оперативно-розшукова характеристика шахраїв / В.Я. Гайдай // Вісник ХНУВС. — 2006. — № 32— С. 85-91.

7. Кара М.В. Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство / М. В. Кара // Право і Безпека . - 2012. - № 5. - С. 165-169. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2012_5_37.pdf

